

Att leva i omställningens tid:

varför klimatpolitik är mer än industripolitik

Av: Eva Lövbrand, Anna Bohman, Veronica Brodén Gyberg & Clifton Evers

Foto: Svartösten, Luleå. Anna Bohman

SEDAN DET KLIMATPOLITISKA ramverket antogs av riksdagen i juni 2017 har Sverige strävat efter att bli ett fossilfritt välfärdsland. Målet är att Sverige inte ska ha några netto-utsläpp av växthusgaser år 2045 och därefter uppnå negativa utsläpp. För att nå detta mål har staten kroat arm med näringslivet och riktat fokus mot utsläppstunga sektorer så som energi, transport och basindustri. Samarbetet har präglats av en stor teknikoptimism. Genom gröna teknikskiften ska den svenska industrins konkurrenskraft stärkas, nya jobb skapas och klimatnyttan exporteras till världen. I denna omställningsberättelse saknas medborgarnas röster, drömmar och visioner. Behöver svensk klimatpolitik bli mer inkluderande för att vinna folkligt stöd och vad innebär det i så fall i praktiken?

Vi har studerat dessa frågor i tre svenska orter som är intimt förknippade med den svenska stål, olje- och cementindustrin: Luleå, Lysekil, och Slite. Vi har pratat med människor som lever och verkar på dessa orter för att höra deras berättelser om sin stad, deras förhoppningar och farhågor inför framtiden, och deras erfarenheter av att leva i omställningens tid. Vår studie är placerad i debatten om en rättvis klimatomställning.

RÄTTVIS KLIMATOMSTÄLLNING: EN BREDARE SAMHÄLLSPOLITISK BERÄTTELSE

Rättvis omställning är ett begrepp som härstammar från fackföreningsrörelsen och används idag för att synliggöra klimatpolitikens sociala kostnader. Till skillnad från den teknikoptimistiska berättelsen om Sveriges fossilfria omställning, fokuserar debatten kring rättvis omställning på

frågor om fördelningspolitik och medbestämmande. Grundantagandet är att resan mot fossilfrihet måste bli socialt hållbar för att klimatpolitiken ska vinna folkligt stöd.

För fackföreningsrörelsen har jobbtrygghet stått i fokus. Anställda i utsläppsintensiva branscher måste få hjälp att ställa om till gröna jobb och långsiktigt hållbar försörjning. För detta krävs kompetensutveckling och sociala trygghetssystem.¹ Denna tolkning av rättvis omställning har vunnit mark i FN:s och EU:s klimatpolitiska arbete. Rätten till anständiga jobb finns inskriven i Parisavtalet och EU har inrättat en rättvis omställningsfond som kanaliserar investeringar och ekonomiskt stöd till utsläppsintensiva regioner och industrier i Europa.

1. International Labor Organization (2015) *Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all*, ILO, Geneva.

Även om EU:s omställningsstöd företrädesvis har riktats mot kolberoende länder i Östeuropa, har också Sverige fått ta del av investeringarna.² Hittills har Tillväxtverket beviljat 277 miljoner SEK till projekt som främjar investeringar i klimatsmart teknik och kompetensutveckling inom Norrbottens stålindustri, Västerbottens metallindustri och Gotlands mineralindustri. Detta är industrisektorer som tillsammans står för ca 20% av Sveriges utsläpp av växthusgaser och därför bedöms behöva extra stöd för att kunna ställa om till en fossilfri ekonomi.³

Men räcker industrisatsningar av detta slag för att göra Sveriges fossilfria omställning rättvis? Här sammanfattar vi vad vi har hört i våra tre fallstudieorter och vad människor som lever och verkar på dessa platser kan lära oss framgent.

INDUSTRIORTER I FÖRÄNDRING

Alla tre orter som ingår i vår studie är formade av sin industrihistoria och det arbete som stålet, oljan och cementen har fört med sig. I Luleå tog stålindustrin fart under 1940-talet då det nybildade statliga bolaget Norrbottens Järnverk AB (NJA) började exportera järnmalmsbaserad stål till ett krigshärjat Europa. Under de kommande decennierna organiserades staden kring den infrastruktur och de jobb som en växande stålproduktion krävde. Luleå blev känt som stålstaden. Lysekil har formats av oljeraffinaderiet Preemraff som ligger inkilat i Brofjorden, några mil norr om staden. Raffinaderiet byggdes av Oljekonsumenternas förbund (OK) under 1970-talets oljekris och har sedan dess varit en viktig källa till jobb och regional utveckling för Lysekil och dess omnejd. I Slite har det producerats cement i över 100 år och de stora kalkstensbrotten präglar landskapet kring det lilla kustsamhället på östra Gotland. Cementas fabrik i Slite har haft olika ägare genom åren och producerar idag merparten av den cement som används i Sverige.

2. European Commission (2022) *EU Cohesion Policy: €155.7 million for a just climate transition in Sweden*. Press release 5 September 2022, nedladdad 12 juli 2023 från: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_5316

3. Tillväxtverket (2023) Fonden för rättvis omställning: projektbanken, nedladdad 12 juli 2023 från: <https://projektbank.tillvaxtverket.se/projektbanken2020#page=abe6e0ba-8cac-43ae-9022-9d34560cf5b6>

På senare år har dessa tre industriorter hamnat i centrum för den klimatpolitiska debatten. För att det ska vara möjligt att nå Sveriges nationella klimatmål måste industriutsläppen minska snabbt och alla tre fallstudieorter står därför inför stora förändringar. I Luleå satsar SSAB stort för att ersätta den utsläppsintensiva järnmalmsreduktionsprocessen med vätgas och skapa en fossilfri värdekedja från gruva till slutprodukt. I Lysekil siktar Preemraff mot klimatneutralitet genom att rikta om sin verksamhet från olja till biobränslen. I Slite planerar Cementa att använda mer biobränslen i produktionen och bygga en anläggning som kan fånga in fabriken koldioxidutsläpp. Parallellt med denna industriella nyorientering har klimatrörelsen tagit strid mot den svenska stål-, olje- och cementindustrin. Under de senaste åren har det genomförts ett flertal protestaktioner mot industriverksamheterna i Lysekil, Slite och de norrländska malmfälten. Klimatprotesterna rört upp känslor och ställt den nationella klimatpolitiken mot lokal utveckling och sysselsättning.

Foto: Cementas fabrik i Slite. Anna Bohman

Det handlar om mer än jobben

I den offentliga debatten har striden huvudsakligen handlat om arbetstrygghet. Det är många arbetstillfällen som står på spel när industrierna ställer om. Våra intervjustudier visar emellertid att rättvis omställning handlar om mycket mer än industrijobben. På alla tre orter finns det farhågor att Sveriges fossilfria omställning sker på bekostnad av platsernas kulturella identitet, sociala

sammanhållning och unika natur. Vi har hört berättelser om kulturarv, gemenskap, kärlek till platserna och deras karakteristiska historia.

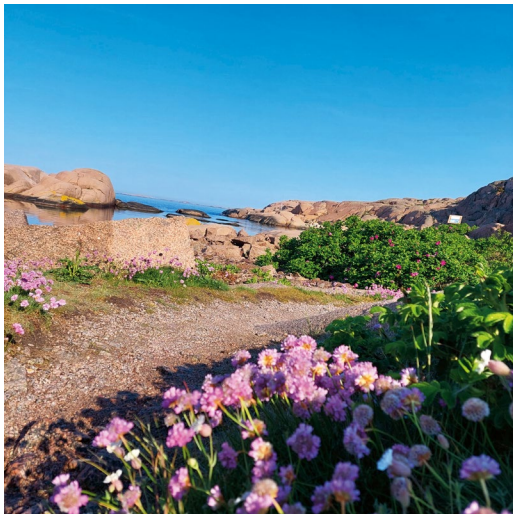

Foto: Stångehuvsud, Lysekil. Anna Bohman

I Lysekil utgör raffinaderiet en historisk länk till en tid då staden var ett nav för den Bohuslänska stenindustrin, fiskeflottan och konservfabrikerna. Oljeverksamhet i Brofjorden symboliserar en period av liv och framåtrörelse i staden då Lysekil hade en självklar plats på kartan. Klimatpolitikens krav på fossilfrihet utmanar denna stolta industrihistoria och ställer staden inför en omställning med osäkra framtidsutsikter.

I Slite står stora naturvärden på spel när den svenska byggsektorn ställer om till fossilfrihet. Den ökade efterfrågan på klimatneutral cement har möjliggjort en fortsatt kalkbrytning på östra Gotland. Många lokalbor känner sig drabbade av fastlandets omställningspolitik och ser samtidigt med oro på när den lokala vattenförsörjningen och biologiska mångfalden hotas.

I Luleå återfinns en utbredd stolthet över stålverkets ambition att ta ledningen mot fossilfri produktion. Men många lokalbor uttrycker oro för att samhället inte hänger med. Industrisatsningarna kommer bara vissa Lulebor till del och utbyggnaden av samhällsservice hinner inte möta den beräknade inflytten till staden. Industrins växande behov av fossilfri el ökar också trycket på Norrbottens älvar, skogar och kustlinje. Kan den norrländska naturen bära Sveriges gröna industriomställning?

Det handlar om mer än fördelningsspolitik

Debatten om rättvis omställning riktar fokus på hur klimatpolitikens vinster och kostnader är fördelade i samhället. Ofta ställs stad mot landsbygd, välbeställda samhällsgrupper mot mindre bemedlade, de med kunskap och kapacitet att ställa om mot de som halkar efter. Denna fördelningsspolitiska dimension återfinns i vårt intervjumaterial. På alla tre fallstudieorter har vi mötts av uppfattningen att Sveriges industrisamhällen betalar ett högt pris för den fossilfria omställningen. Många känner sig förfördelade av en klimatpolitik som har beslutats någon annan stans och uppfattar att de hålls ansvariga för utsläpp som är bortanför deras kontroll.

Våra studier visar samtidigt på vikten av att nyansera bilden av "lokalsamhället" i debatten om rättvis omställning. Allt för ofta får lokalsamhället slentrianmässigt representeras av den svenska industriarbetaren och facken som värnar om lokala jobb. Även om arbetarperspektivet är centralt när industrin ställer om, finns det andra röster som inte hörs i den klimatpolitiska diskussionen. Vi har mött lokalbor som talar om bristande medbestämmande och agens i en omställningspolitik som påverkar deras liv och framtidsutsikter. Lojaliteten med vänner och familj som är beroende av industrijobben har många gånger tystat och osynliggjort de lokala erfarenheter och visioner som inte går industrins väg. Andra har svårt att se sin roll i den fossilfria omställningen. Det klimatpolitiska språkbruket är exkluderande och gör omställningen till en teknisk fråga som inte berör dem.

Även om vi mötts av mycket oro inför framtiden på våra fallstudieorter, har vi också hört drömmar om ett annat samhälle och andra sätt att leva. Under ytan bubblar en mångfald av omställningsberättelser och framtidsvisioner. En del drömmer om en stad med ett mindre ekologiskt fotavtryck, bättre cykelvägar och mer lokal försörjning av mat och energi. Andra vill se en stad med ökad social samhörighet och insisterar på att det krävs ett samhälle som håller ihop för att det ska vara möjligt att ställa om. Många uttrycker oro och ansvar för kommande generationers klimatsäkerhet och understryker att livskraftiga ekosystem och en biologisk mångfald är själva grunden för en hållbar framtid.

VIKTEN AV POLITISKT LYSSNANDE

Sammantaget visar vår studie på vikten av ett aktivt politiskt lyssnande när samhället ställer om. Att lyssna politiskt innebär att erkänna andras erfarenheter, perspektiv och framtidsdrömmar, även när de står i strid med de egna. Det handlar om att ge plats för obekväma berättelser om sorg och förlust, men också att skapa utrymme för politiskt drömande och tilltro till att människor kan omforma sina liv och framtidsutsikter.

Genomgående vittnar våra intervjustudier om behovet av lokalt förankrade dialoger kring den fossilfria omställningens riktning och effekter. Det räcker inte med ambitiösa nationella klimatmål och tät samverkan mellan stat och näringsliv. Klimatpolitiken behöver också styrkraft underifrån. Lokalsamhällen behöver ges möjlighet att utforska gemensamma klimatframtider, även om alla inte delar samma vision om vart samhäl-

let är på väg. Lyssnandets politik handlar också om att låta lokalsamhällen minnas och hylla sin platsspecifika historia. När vi erkänner och tillåts sörja det som har gått förlorat – kulturarv, sociala gemenskaper, naturmiljöer – är det lättare att släppa taget och blicka framåt.

Till syvende och sist handlar det politiska lyssnandet om att ge plats åt en mångfald röster i den klimatpolitiska debatten. Genom att aktivt lyssna på olika erfarenheter och berättelser om att leva i omställningens tid är det möjligt att få syn på de politiska skiljelinjer och vägval som klimatpolitiken står inför. Resan mot fossilfrihet kan ta många olika riktningar och handlar i slutändan om vilket samhälle vi vill skapa. Det är först när vi erkänner att klimatpolitiken är mer än industripolitik som den kan bli en demokratisk angelägenhet för hela Sverige.

HUR GENOMFÖRDES STUDIEN?

Slutsatserna som redovisas här bygger på forskningsprojektet 'Vems omställning? Det fossilfria samhällets platser, politik och etik' som har finansierats av forskningsrådet Formas.

Under perioden mars 2020 till december 2022 genomförde vi empiriska studier i Luleå, Lysekil och Slite. I dessa ingår enskilda intervjuer med lokalpolitiker, kommuntjänstemän och fackföreningsföreträdare; fokusgruppintervjuer med industriarbetare och företrädare för det lokala föreningslivet och civilsamhället; arkivstudier av städernas industrihistoria; deltagande observation; konstnärliga workshops med civilsamhället i alla tre städer. Studien har genomförts av forskare verksamma vid Linköpings universitet och University of Newcastle.

POLICYIMPLIKATIONER

- Sveriges fossilfria omställning handlar om mer än gröna teknikkraften och industripolitik och behöver därför förankras i bredare folklager.
- Positiva målbilder och framtidsvisioner behövs för att ge omställningen lokal styrfart. Men det är också viktigt att låta människor minnas och sörja det som går förlorat.
- Genom att lyssna aktivt på olika erfarenheter och berättelser om att leva i omställningens tid kan vi synliggöra de politiska skiljelinjer och vägval som klimatpolitiken står inför. Mer politiskt lyssnande krävs för att göra Sveriges fossilfria omställning till en demokratisk angelägenhet för hela samhället.